

Crizele contemporane și protecția drepturilor fundamentale în imaginarul distopic din *Vin perșii* de Matei Vișniec

Contemporary Crises and the Protection of Fundamental Rights in the Dystopian Imaginary of *Vin perșii* by Matei Vișniec

Vasilica MLEȘNIȚĂ¹

Rezumat:

Într-o lume a post-adevărului și a tendinței spre politicile extremiste care propun soluții clare și transparente la problemele cetățenilor, opinia publică se vede inevitabil divizată între susținători fervenți și contestatari. La întrebarea „Dar eu cu cine votez?”, semnificația sa profundă vădește incertitudinea politică generalizată și fragilitatea sistemului juridic de a găsi instrumente eficiente în fața crizelor interne și a globalizării ce produc modificări la nivelul drepturilor fundamentale ale omului. Probleme urgente ce țin de instabilitatea economică, migrarea sau inegalitățile sociale cer abordări integratoare a valorilor universale ale drepturilor omului la nivelul legislației naționale. În acest context, lucrarea va explora în mod critic conceptele de drepturi fundamentale ale omului, statul de drept și democrația, o parte din garanții protecției indivizilor în perioadele de criză. În cartea sa „Ultimele zile ale Occidentului”, Matei Vișniec oferă o viziune sumbră asupra unui Occident care se află într-un declin vizibil, cu un sistem legislativ vulnerabil și în consecință auster prin măsurile pe care le impune. În pofida modificărilor implementate rămâne discutabilă viabilitatea măsurilor legislative pretins eficiente, dar și echitabile protecției cetățenilor.

Cuvinte cheie: drepturi fundamentale, stat de drept, instabilitate politică, globalizare, sisteme juridice, democrație.

Abstract: In a post-truth world, marked by a growing tendency toward extremist politics that offer seemingly clear and transparent solutions to citizens' concerns, public opinion becomes inevitably polarised between fervent supporters and vocal opponents. The question “Whom should I vote for?” reveals a deeper uncertainty—one that reflects both widespread political instability and the fragility of legal systems in identifying effective instruments to confront internal crises and the transformations brought about by globalisation, particularly in the sphere of fundamental human rights. Urgent issues such as economic instability, migration, and social inequalities demand an integrative approach to universal human rights values within national legislative frameworks. In this context, the paper will critically explore the concepts of fundamental human rights, the rule of law,

¹ Asoc. Dr., Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, e-mail: vasi.pintilie@yahoo.com

and democracy as central guarantees of individual protection during periods of systemic disruption. In his book *The Last Days of the West*, Matei Vișniec offers a bleak portrayal of a declining Western world, characterised by a vulnerable legal system and, consequently, by austerity-driven measures imposed under the guise of reform. Despite the legislative changes undertaken, the viability of such measures—claimed to be both effective and equitable—remains open to debate when it comes to the actual protection of citizens.

Key words: fundamental right, rule of law, political instability, globalisation, legal systems, democracy.

1. Drepturile omului: perspective sociale, filosofice și juridice

Drepturile fundamentale de care ne bucurăm astăzi au fost, pentru înaintașii noștri, privilegii accesibile doar anumitor categorii sociale și nicidecum un „dat”. Statul democratic se face responsabil de dreapta măsură în asigurarea unui trai decent fiecărui individ, indiferent de rasă, sex, confesiune religioase sau alte criterii de diferențiere. Cu toate acestea, idealul unei democrații perfecte rămâne o utopie, reflectată constant în eforturile de a corecta inegalitățile sociale care afectează persoanele vulnerabile.

Un punct de referință în istoria democrației îl reprezintă Atena antică, iar figura lui Pericle (445–429 î.Hr.) este adesea asociată cu apogeul dezvoltării democrației ateniene, cel puțin din perspectivă instituțională. Aspectele societale ignorate precum excluderea femeilor, a sclavilor sau a străinilor sunt măsuri pe care elitele cu drept exclusiv de participare la întruniri aleg să le subordoneze idealului macro-politic. De-a lungul timpului, inegalitățile în exercitarea drepturilor s-au slăbit progresiv acolo unde idealul democratic și principiul suveranității populare au evoluat împreună, constituind un instrument de limitare a puterii discreționare a conducătorilor. Conceptualizarea ideii de drepturi ale omului nu a apărut decât târziu în 1789 odată cu *Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului* din Franța, influențată de revoluția americană și *Declarația de Independență* din 1776.

Întârzierile legislative au generat revoluțiile moderne dar și critici la adresa prioritizării drepturilor pozitive (drepturile economice și sociale, garantate de stat) în detrimentul celor negative (cele fundamentale, precum libertatea de exprimare sau dreptul la viață)², dar și asupra acordării unor drepturi speciale anumitor grupuri sociale. Între pericolul discriminării inversate și imperialismul cultural provocat de extinderea drepturilor universale, scepticismul amplifică dilema normei etice și juridice general validă. Dar drepturile omului sunt un concept filosofic înainte de a fi unul juridic. Firesc este să ne gândim la contractualismul lui Hobbes și Locke din sec XVII-XVIII, fiecare afirmând atât dreptul la libertate și egalitate între cetățeni, cât și libertatea ca esență a unui drept împreună cu separarea statului de biserică. Nu mult mai târziu, lumea ideilor accede la idealismul kantian și se polarizează în postmodernismul lui Derrida și Foucault. Contestate, adaptate și reformulate, drepturile inalienabile ale omului sunt fără îndoială idealuri promovate de instituții globale, fără a garanta o absorbție socială uniformă. Tot

² T.H. Marshall, *Citizenship and Social Class*, 1950.

despre lipsa de egalitate în distribuirea resurselor ne vorbește și sociologul Pierre Bourdieu, un spirit contestatar și polarizant:

„Puterea simbolică este, așadar, puterea de a face să fie recunoscut ca adevărat ceea ce este impus ca adevărat, de a transforma ceea ce este văzut ca fiind arbitrar într-o aparență de necesitate. În această perspectivă, habitusul joacă un rol esențial, deoarece este prin intermediul lui că indivizii învață să se raporteze la lume, să o aprecieze și să o înțeleagă conform regulilor invizibile ale unui sistem de credințe colective. Habitusul este un set de dispoziții durabile care structurează percepțiile, gândurile și comportamentele, și care sunt, în mod esențial, imersate în istorie și în contextul social al unui individ. Astfel, habitusul este un produs al relațiilor de putere simbolică și, în același timp, un mijloc prin care aceste relații sunt reproduse.”³

Puterea simbolică impune norme și ierarhii ce se interiorizează treptat în mentalul colectiv, iar după ce devin acceptate, ele sunt reproduse prin intermediul sistemului educativ, mass-media și alte instituții ale statului, utilizând capitalul cultural, economic și social al acestora. Procesul subtil se dezvoltă progresiv și capătă stabilitate prin intermediul mecanismelor simbolice, structurale în demersurile continue de menținere a ordinii sociale. Revenind la ce este just, pentru cei mai mulți dintre cetățeni, sensurile dreptății sunt corelate cu dreptatea procedurală, aplicarea legilor într-un mod just, imparțial, iar pentru alții, dreptatea socială poate regla egalitatea economică și socială a indivizilor (dreptate distributivă), asigurând tuturor un anumit standard de viață, asistență socială sau ajutor pentru cei defavorizați, cu riscul de a relativiza principiul egalității formale în fața legii.

În practică, egalitatea absolută rămâne imposibil de realizat, întrucât statul nu poate distribui în mod perfect șansele indivizilor. Ceea ce poate, totuși, realiza este crearea unor condiții favorabile pentru dezvoltarea echitabilă și susținerea bunăstării tuturor categoriilor sociale, indiferent de rasă, gen sau statut, printr-o direcționare responsabilă a politicilor economice. Cum prezența constantă a acestor principii poate duce la subestimarea lor, literatura rămâne o pârghe esențială pentru anticiparea scenariilor nefaste, dar și pentru explorarea conflictelor și a sentimentelor de descurajare sau alienare. Tensiunile specifice momentului culminant par mereu un parcurs excepțional al micilor modificări din firul narativ, însă ele construiesc o lume posibilă ale cărei coordonate socio-emoționale se bazează pe reperele subiective ale fiecărui cititor.

Într-o viziune distopică, Matei Vișniec alege ca subtext critic al prozei scurte „Vin Perșii” din cartea *Ultimele zile ale Occidentului* noțiuni ce țin de drepturile fundamentale precum: dreptul la demnitate și identitate personală, libertate de gândire, dreptul la informare și transparență, dreptul la securitate și protecție în fața fricii.

„Pentru ca mințile concetățenilor noștri să răsară dezmoțite și imaginative, ei trebuie să participe la discuții libere, la dezbateri pro și contra, la polemici și la

³ Pierre Bourdieu, *La Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Harvard University Press, 1984 (ediție în engleză), p. 170.

confruntări de idei. Pentru a-i anihila pe perși nu trebuie să renunțăm niciodată la hainele democrației, chiar dacă în interiorul acestor haine corpurile noastre vor continua să fie sculptate în piatră și turnate în metal... Atenție, deci, ca să-i învingem pe perși, trebuie să cultivăm și inutilul, și superfluul, și luxul, și extravaganta, și iraționalul, și inconștiența.”⁴

Textul este presărat cu discursuri și idealuri care hrănesc iluziile conducătorilor de anticipare a viitoarelor pericole, mobilizează și scindează societatea. Proza evidențiază o dinamică repetitivă prin personajele ce apar în momente cheie; acestea atașează discursurilor un suflu pe cât de entuziast, pe atât de absurd, dar cu toate acestea, ei reușesc să determine reacții colective, cititorului rămânându-i să asiste la o legitimizarea a nonsensului și să anticipeze repercusiunile consensului mimetic. Carta ONU în Art. 1 alin (1) definește cadrul de așteptări și principii prin care pacea să rămână nealterată și inviolabilă, însă doar în prezența egalității suverane între state. În mod cert, dreptul poporului la pace și securitate colectivă este un pretext folosit dibace în multe discursuri mobilizatoare ce ascunde în esență nevoia ego-ului național de a se afirma și manifesta, chiar prin mijloace injuste. Dacă fiecare cetățean poate experimenta perioade în viață de crize morale și identitare, în cazul deciziilor colective vulnerabile la tensiunile societale, repercusiunile sunt ireparabile. În lipsa unei cooperări internaționale, a sprijinului reciproc, nu se va concretiza dialogul intercultural, singurul care va valoriza pluralismului și nu îl va incrimina pentru lipsa coeziunii sociale.

2. Etnocentrism radical

Odată încălcate principiile generale de conviețuire între state, situația politică lasă loc altor disfuncționalități legislative. Fiecare discurs se răspândește și câștigă teren în rândul locuitorilor Akrenei; Odată informația neoficială cu privire la venirea perșilor reprezintă conjunctura ideală pentru demararea unor măsuri invocate ca având fundament constituțional:

„Toate aceste cîrteli îi determină pe șefii cetății să decreteze legi drastice...

5. Cei care se îndoiesc că pensiile există vor fi judecați și condamnați la moarte ca trădători ai patriei.

6. Nimeni nu are voie să călătorească în țara perșilor, să stea de vorbă cu ei, să facă negoț cu perșii sau să le învețe limba.

7. Cea mai mare onoare pentru un akrenian este să-și dea viața luptând cu perșii sau pregătindu-se neîncetat pentru lupta cu perșii.”⁵

Ipoteza operațiunilor militare vine cu măsuri drastice pentru trădătorii principiilor noi de guvernare și poate atrage și moartea. Cu toate că demersul este unul bine gândit de către înțelepții locului și unanim acceptat, pentru populația ce și-a dus traiul insular, în armonie cu natura, acest ideal colectiv este doar o ideologie colectivă impusă și se configurează ca un răspuns la un sentiment de angoasă. Proza surprinde încă de la început prin viteza cu care soluțiile extreme

⁴ Matei Vișniec, *Ultimele zile ale Occidentului*, Iași, Polirom, 2018, p. 20

⁵ *Ibidem*, p. 15.

apar pe un fundal dominat de incertitudini speculative, cu toate că „Sigur, unii dintre locuitori începură să crîcnească, nefiind obișnuiți să muncească de dimineața pînă seara, să se antreneze zilnic pentru luptele corp la corp, dar și să ridice la nesfîrșit ziduri de apărare.”⁶ Aici se naște un nou contract social, în conformitate cu noua realitate, dar și sfârșitul unui model de civilizație. Observăm un mecanism decizional local, lipsit de viziune și fără o întrunire la nivel teritorial care să prefigureze consecințele juridice și sociale. Înțelepciunea elenistică naște semne de întrebare: „Oare nu se păcăliseră de la bun început părinții națiunii? Chiar fusese vorba de o amenințare existențială, ontologică, la originea acelei treziri provocate de mesagerul divin?...Niciodată locuitorii peninsulei Peloponikos nu-și mai pusese războiul de întrebări...”⁷; Pesicle și strategii akrenieni nu acceptă scurta revenire la firescul social și printr-o atitudine profund infatuată, ei decid validarea propriului ego prin declanșarea conflictului armat: „Chiar nu vă dați seama ce dezastru istoric și uman ar fi pentru noi rușinea de a rămîne acasă când casa noastră este întreg Pămîntul?”⁸ Acesta este al doilea moment când discursul articulat obligă inițial pentru ca mai apoi să convingă la ruperea păcii, motiv pentru care alte cetăți intră în război cu Akrena. Victorioși, akrenienii traversează o perioadă pe care doar logica războiului o poate valida: „distrugeau recoltele, otrăveau fîntînile și izvoarele, incendiau pădurile, violau soțiile și fiicele, masacrau copiii și părinții, profanau cimitirele...”⁹. Vidul existențial al omului lipsit de tensiunea latentă a existenței zilnice face loc dezumanizării, fracturării coeziunii sociale și îi găsește și o justificare: atingerea scopului suprem. Odată obișnuiți cu noile realități sociale, conștiința critică cerne nevoia regulilor până și în mijlocul conflictelor armate; noi discipline legate de moralitate inspira la echilibru și stabilitate dorindu-și să crească o generație capabilă să răspundă diferit la provocările similare: „ar trebui lansat un dialog universal pentru identificarea legilor sociale ideale, despre cum ar trebui educați copiii, în toate cetățile peninsulei, pentru ca atunci cînd vor deveni adulți să nu se măcelărească între ei...”¹⁰. Dar dacă simplă realizare a unui eșec politic ar fi suficientă, poate că măsurile ar putea fi luate mult mai simplu deoarece ce nu au realizat conducătorii militari a fost starea precară a soldaților și mai ales repercusiunile războiului: boli contagioase, condiții de trai mizere, abundență de rozătoare, larve și insecte. Și pentru că cei care nu își cunosc și înțeleg istoria, riscă să o repete, o nouă misiune militară la care cetățenii se înscriu voluntar se conturează, dovadă că expunerea prelungită la un mediu toxic schimbă mentalul și comportamentul individului.

În prezent, cel mai important tratat internațional referitor la drepturile și libertățile fundamentale îl reprezintă *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, însă acesta nu consacră principiul citat în mod expres, numai din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului rezultă însemnătatea și aplicarea acestuia:

⁶ *Ibidem*, p. 14

⁷ *Ibidem*, pp. 25-26

⁸ *Ibidem*, p. 28.

⁹ *Ibidem*, p. 30

¹⁰ *Ibidem*, p. 33.

„În plan european este de menționat că principiul tratat în materia drepturilor și libertăților fundamentale, respectiv Convenția europeană a drepturilor omului, nu include o referire *expressis verbis* la principiul egalității în drepturi, nici chiar în catalogul drepturilor și libertăților fundamentale garantate de Constituție, ci recurge în Preambul la tehnica normei de trimitere la Declarația universală a drepturilor omului și la principiile proclamate de aceasta, în schimb, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului marchează constant principiul egalității în drepturi”.¹¹ Sigur că intenția autorului prozei scurte este departe de a exemplifica scenariile pozitive, acestea având un impact redus în ochii audienței, cu atât mai mult cu cât Convenția Europeană a Drepturilor Omului stabilește cadrul legislativ privind dreptul la un proces echitabil (Art. 6), libertatea de gândire, de conștiință și de religie (Art. 9), libertatea de exprimare (Art. 10). Conform protocolului nr. 13 la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale privind abolirea pedepsei cu moartea în toate circumstanțele de la Vilnius, 2002, se aplică în toate circumstanțele, mai puțin reglementărilor care permiteau pedeapsa cu moarte în situații excepționale. Occidentul a ratificat Protocolul nr. 13, dar pedeapsa rămâne de actualitate în unele state federale din Statele Unite ale Americii și alte state din Asia, fără a exista justificarea unui stat cu un sistem de drept preponderent confesional. Se poate observa cu satisfacție că CEDO este un garant al consolidării standardelor juridice europene și desfășoară o activitate intensă, o dată pentru jurisprudența sa consistentă, iar mai apoi prin acțiunea indirectă de promovare a drepturilor fundamentale ca urmare a hotărârilor judecătorești.

Drepturile omului și, respectiv, modurile în care putem să le apărăm reprezintă un subiect vast. Va exista mereu o insuficiență a realului în comparație cu idealul. Timp îndelungat, guvernele autoritare au preferat ca normele internaționale privind drepturile omului să se oprească la limita granițelor proprii sau să fie justificate prin rolul secundar pe care îl joacă aceste norme în raport cu drepturile economice și securitatea internă.

3. Manipularea fricii colective

Akrena este metafora eșecului instituțional în garantarea securității și drepturilor cetățenilor; acest drept este consacrat explicit în art. 5 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) și cu toate că nu putem vorbi de documente care să ateste cadrul legislativ formal, cetățenii mențineau dintotdeauna un firesc nealterat, acea capacitate de a coexista armonios chiar și fără reglementări impuse. Anticiparea supralegiferată de frica colectivă dă noii Akrene dependență de reguli exterioare și o privează de cunoșterea intuitivă, ba chiar de reprezentării segmentului juvenil.

¹¹ Preambulul Cartei Națiunilor Unite, p. 263 (în format electronic la http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Carta_Organizatiei_Natiunilor_Unite_ONU_.pdf, accesat la date de 18.07.2015

„La Akrena, devenit cel mai mare oraș al Imperiului Peloponikosan, soseau în fiecare săptămâna lungi convoaie de sclavi, animale, plate fructe....adunate din lumea lumea largă de soldatii peloponikosieni. Dar ei nu reveniră niciodată din expediție, nici după cinci, nici după zece, nici după douăzeci de ani. Familiile celor plecați își pierduseră de altfel speranța de a-și mai revedea soții, fiii sau tații.”¹²

„Vreți să le lăsăm copiilor noștri drept moștenire o lume nesigură?”¹³, se întreabă locuitorii Akrenei, cu o grijă legitimă față de generațiile viitoare. Visniec este cel care interoghează nu o dată, ci în repetate rânduri în articolele sale motivația generației vârstnice de a trimite tineri în război, transformându-i insidios în figuri arhetipale ale sacrificiului. Absența instrumentelor legislative lasă loc retoricii absurde și odată cu ea, brutalității: „fiilor și fraților noștri plecați sa cucerească lumea le place sa suprima vieți omenesti, să înfinga săbii și sulite în trupuri, să tortureze și să schingiuiască oameni...”¹⁴ sau „razboiul devenise o formă de plăcere și extaz”¹⁵. Lumea acesta desprinsă dintr-un vis distopic, cu oameni care au iluzia alegerii libere și în locul cunoașterii profunde, cultivă o optimizare de suprafață. Acest fapt devine evident atunci când anxietatea colectivă pune stăpânire pe gândirea analitică tocmai prin acceptarea comportamentelor deviante.

Fie că vorbim despre convenții, protocoale și tratate, fie despre instrumente mai puțin constrângătoare, cum sunt declarațiile, principiile și liniile directoare, toate acestea își trag seva din neajunsurile survenite după cel de-al Doilea Război Mondial. Statele-națiuni au urmărit reafirmarea și întărirea legăturii cu demnitatea umană și guvernarea democratică, respingând totalitarismul și orice formă de comportament violent în viața cetățenilor.

În amintirea războiului, statele lumii s-au angajat să creeze un sistem internațional de legi și tratate pentru a preveni excesele de violență. Principalul lor instrument a fost Organizația Națiunilor Unite. Prevederile referitoare la drepturile omului din *Carta Națiunilor Unite* din 1946 nu erau ample, dar ofereau fundamentul necesar extinderii și aprofundării standardelor internaționale. Art. 1 alin. (3) al Cartei enunță scopul acesteia: Obținerea cooperării internaționale în scopul rezolvării problemelor internaționale de natură economică, socială, culturală și umanitară, precum și promovarea și încurajarea respectului pentru drepturile omului și libertățile fundamentale, fără discriminare pe baza rasei, sexului, limbii sau religiei.

Statele membre sunt obligate să respecte prevederile art. 55 și art. 56, în special angajamentul de a promova drepturile omului, din nou, fără discriminare în funcție de rasă, sex sau religie. În timp, Organizației Națiunilor Unite i-a fost conferită autoritate legală pentru a codifica aceste drepturi, incluzând aici drepturile femeilor, ale copiilor și ale minorităților. La rândul său, CEDO garantează dreptul la informare și libertate de circulație (Art. 2 din Protocolul 4), ba chiar tortura și tratamentele inumane (Art. 3). Convențiile de la Geneva (1949)

¹² Matei Vișniec, *op. cit.*, p. 44

¹³ *Ibidem*, p. 23.

¹⁴ *Ibidem*, p. 45.

¹⁵ *Ibidem*, p. 44.

reglementează protecția persoanelor în caz de război și după cum putem vedea în textul prozei propusă spre analiză, în lipsa unor asemenea convenții, prizonierii, categoriile sociale vulnerabile, răniții sunt expuși abuzurilor și tratamentelor inumane. În completarea Convențiilor de la Geneva, cu toate că esențiale în problematica războiului, dar incapabile să sancționeze crimele internaționale, a fost adoptat Statutul de la Roma; instituția responsabilă de punerea în aplicare a normelor dreptului penal internațional este Curtea Penală Internațională, cu sediul la Haga. Adevărata valoare a acestor instrumente juridice constă în rolul lor didactic de a modela comportamente etice și juridice, oferind astfel generațiilor viitoare premisele unei societăți sănătoase din punct de vedere psihologic și moral.

În lucrarea noastră, lupta dintre perși și akrenieni, care va avea loc în cele din urmă, lasă moștenire un poem epic de 100 000 de versuri numit Persiana. Cei ce sunt capabili să îl memoreze pe de rost câștigă la un concurs anual marele premiu; procesul de memorare nu este nicicum pur mimetic, ba mai degrabă un exercițiu de creare a unor structuri mentale ce facilitează dezvoltarea cognitivă și emoțională. În consecință, scrisul va duce mereu cugetul *ex umbros ad lucem* atunci când împiedicăm uitarea să erodeze lecțiile din trecut.

Concluzii

Literatura de specialitate a întreprins demersuri notabile pentru a cristaliza drepturile fundamentale ale omului în norme legislative, într-un proces asiduu de adaptare și perfecționare. Indiferent dacă analiza se realizează dintr-o perspectivă juridică, socială sau filosofică, centrul valorilor democratice își trage seva încă din epoca Atenei pericleene. Cu toate acestea, deși cadrele legislative moderne absorb lecțiile istoriei – continuități și rupturi – drepturile omului rămân relativizabile și conduse subtil de relațiile de putere și habitus. Legitimizând conduita deficitară minoră, toate demersurile evolutive se disipă și creează premisele pentru noile prototipuri instituționale ale autoritarismului și totalitarismului. Tematica aceasta este prezentă în proza scurtă a lui Vișniec, solid construită în jurul mobilizării retorice menită să deconstruiască un construct social adânc înrădăcinat în viața akrenienilor. Un șir lung de anomalii în sistemul decizional atacă drepturile fundamentale ale omului pe care generațiile următoare cu greu reușesc să le corecteze, poate doar să primească poemul istoric ca mărturie a derapajelor istorice și de cultivare a memoriei civice.

Referințe:

- Bourdieu, Pierre, *La Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
- Bourdieu, Pierre, „Symbolic Power.” În *The Logic of Practice*, tradus de Richard Nice, pp. 164–188. Stanford, CA: Stanford University Press, 1990.
- Convențiile de la Geneva, 1949. Disponibil la: <https://legislatie.just.ro/public/DetaliiDocument/255617>, accesat la 09.11.2025
- Derrida, Jacques, *Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning & the New International*. London: Routledge, 1994.
- Foucault, Michel, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Pantheon Books, 1977.

- International Committee of the Red Cross. *Geneva Conventions of 12 August 1949 and Additional Protocols*. Geneva: ICRC, 1949.
- Kant, Immanuel, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Tradus de Mary Gregor. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Marshall, T.H, *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950.
- Organizația Națiunilor Unite. *Preambulul Cartei Națiunilor Unite*. Disponibil la: http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Carta_Organizatiei_Natiunilor_Unite_UNU_.pdf, accesat la data de 18.07.2025.
- Rousseau, Jean-Jacques, *The Social Contract*. London: J.M.Dent & Sons, 1913.
- United Nations. *Rome Statute of the International Criminal Court*, 1998.
- Vișniec, Matei, *Ultimele zile ale Occidentului*. Iași: Polirom, 2018.

